

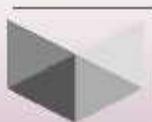

گزارش کارشناسی

روند تغییرات ارزش‌ها و نگرش‌های
بازنشستگان ایرانی

برگرفته از گزارش‌های موج‌های چهارگانه پیمایش «ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان»

تهیه و تدوین: مریم رهنما

مرکز ملی تحقیقات اجتماعی و فرهنگی

به نام خدا

گزارش کارشناسی

رشد تغییرات ارزش‌ها و

نگرش‌های بازنشستگان ایرانی

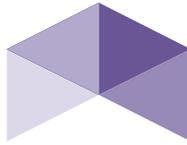
برگرفته از گزارش‌های موج‌های چهارگانه
پیمایش «ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان»

مرکز ملی پژوهش‌های اجتماعی

اجتماعی و فرهنگی

مرکز عالی پژوهش‌های ایران‌شناسی

روند تغییرات ارزش‌ها و

نگرش‌های بازنشستگان ایرانی

برگرفته از گزارش‌های موج‌های چهارگانه پیمایش
«ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان»

واژه‌های کلیدی:

ارزش

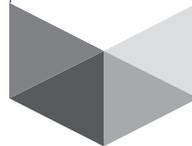
رضایتمندی، عدالت

امنیت، اعتماد

هویت

تهیه و تدوین: مریم رهنما

ناظر علمی: سالار کاشانی

فهرست مطالب

۸	مقدمه
۱۴	رضایتمندی
۱۴	عدالت
۲۱	نگرش به حال و آینده
۲۴	نگرش در حوزه سیاست
۲۷	احساس امنیت
۲۹	اعتماد به رسانه‌ها
۳۱	تعلق ملی
۳۳	نتیجه‌گیری

چکیده گزارش

گزارش پیش رو با عنوان «روند تغییرات ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان بازنشسته»، بر اساس داده‌های چهار موج پیمایش ملی «ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان» (۱۳۷۹، ۱۳۸۲، ۱۳۹۴ و ۱۴۰۲) تدوین شده است. این گزارش با تمرکز بر جامعه بازنشستگان کشور، تحولات نگرشی این قشر را در طیفی از ابعاد اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی بررسی و با میانگین کل جامعه مقایسه کرده است.

۱. رضایتمندی

رضایت مالی: درصد بازنشستگان راضی از وضع مالی خود از ۴۴.۷ درصد در سال ۱۳۹۴ به ۲۲.۴ درصد در سال ۱۴۰۲ کاهش یافته است که بیانگر افزایش شدید نارضایتی مالی در این گروه است.

رضایت از مسکن: اگرچه بازنشستگان نسبت به کل جامعه از وضع مسکن خود رضایت بیشتری دارند (۵۲.۸ درصد در مقابل ۳۷.۷ درصد)، اما روند رضایت آنان نسبت به سال ۱۳۹۴ کاهشی بوده است.

رضایت از محل سکونت: پس از یک کاهش در سال ۱۳۹۴، رضایت از محل زندگی در سال ۱۴۰۲ افزایش یافته و به ۶۹.۱ درصد رسیده است.

رضایت سیاسی: ناراضی‌تی از اوضاع سیاسی در میان بازنشستگان از ۲۸.۸ درصد در سال ۱۳۸۲ به ۵۳.۲ درصد در سال ۱۴۰۲ رسیده و به سطح ناراضی‌تی کل جامعه نزدیک شده است.

رضایت اقتصادی: ناراضی‌تی اقتصادی بازنشستگان در سال ۱۴۰۲ به ۶۷.۸ درصد رسیده که بالاترین میزان در میان دوره‌های بررسی‌شده است.

۲. عدالت

عدالت اجتماعی: باور به پامال شدن حق افراد بدون «پول و پارتی» در سال ۱۴۰۲ به ۷۵.۷ درصد افزایش یافته که نشانه‌ای از افزایش احساس بی‌عدالتی اجتماعی است.

عدالت سیاسی: مخالفت با گزاره «حکومت به همه مردم به یک چشم نگاه می‌کند» از ۳۹.۳ درصد در سال ۱۳۹۴ به ۶۹.۶ درصد در سال ۱۴۰۲ جهش کرده است.

عدالت قضایی: نیمی از بازنشستگان (۵۰.۴ درصد) امکان دستیابی به حق ضایع‌شده از طریق قانونی را کم یا خیلی کم ارزیابی کرده‌اند.

عدالت قومی: باور به وجود تبعیض قومی از ۲۸.۱ درصد در سال ۱۳۹۴ به ۶۳.۹ درصد در سال ۱۴۰۲ افزایش یافته است.

۳. نگرش به حال و آینده

دین‌داری: ۸۲.۳ درصد بازنشستگان معتقدند دین‌داری مردم در مقایسه با ۵ سال قبل کمتر شده است و ۸۱.۱ درصد نسبت به آینده آن بدبین هستند.

وضع سیاسی: برای نخستین بار، اکثریت بازنشستگان (۵۳.۳ درصد) معتقدند وضع سیاسی مردم بدتر شده است.

وضع اخلاقی: حدود ۷۰ درصد بازنشستگان بر این باورند که صفات اخلاقی مثبت در آینده کاهش و صفات منفی افزایش خواهد یافت.

۴. نگرش سیاسی و مشارکت

پیگیری اخبار سیاسی: بازنشستگان نسبت به کل جامعه، علاقه بیشتری به پیگیری اخبار سیاسی دارند (۴۶.۶ درصد در مقابل ۲۶.۴ درصد).

مشارکت انتخاباتی: تمایل به مشارکت در انتخابات میان بازنشستگان از ۸۲ درصد در سال ۱۳۹۴ به ۵۳.۶ درصد در سال ۱۴۰۲ کاهش یافته است.

احساس آزادی سیاسی: موافقت با گزاره «مردم می‌ترسند از حکومت انتقاد کنند» از ۴۳.۲ درصد در سال ۱۳۹۴ به ۵۹.۸ درصد در سال ۱۴۰۲ افزایش یافته است.

۵. احساس امنیت

امنیت اقتصادی: احساس امنیت اقتصادی بازنشستگان (۴۰ درصد) بالاتر از کل جامعه (۳۲.۳ درصد) است.

امنیت اخلاقی: ۴۹.۴ درصد بازنشستگان احساس ناامنی اخلاقی دارند که نسبت به گذشته افزایش یافته است.

۶. اعتماد به رسانه‌ها

اعتماد به همه انواع رسانه‌ها (داخلی، ماهواره‌ای، اینترنت) در سال ۱۴۰۲ به پایین‌ترین سطح خود رسیده است.

باین‌حال، اعتماد بازنشستگان به رسانه‌های داخلی (۳۵.۱ درصد) بیشتر از کل جامعه (۲۶.۹ درصد) است.

۷. هویت و وفاداری ملی

وفاداری ملی: تمایل به دفاع از کشور در صورت جنگ، از ۶۵ درصد در سال ۱۳۹۴ به ۴۶.۹ درصد در سال ۱۴۰۲ کاهش یافته است.

هویت ملی: با وجود کاهش ۱۰ درصدی در سال ۱۴۰۲، همچنان ۸۱.۶ درصد بازنشستگان از هویت ملی قوی برخوردارند.

جمع‌بندی

یافته‌ها نشان می‌دهد که جامعه بازنشستگان ایران در دو دهه اخیر، به‌ویژه در فاصله سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۲، تحولی عمیق و شتابان در نگرش‌ها و ارزش‌های خود تجربه کرده است. مهم‌ترین روندها عبارت‌اند از:

افزایش بی‌سابقه نارضایتی در ابعاد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی؛

کاهش شدید اعتماد به نهادهای سیاسی، قضایی و رسانه‌ای؛

افزایش احساس بی‌عدالتی در سطوح اجتماعی، سیاسی، قضایی و قومی؛

بدبینی عمیق نسبت به آینده دین‌داری، اخلاق و وضع سیاسی؛

کاهش انگیزه مشارکت سیاسی به‌ویژه در انتخابات؛

تداوم هویت ملی قوی اما همراه با نشانه‌هایی از تضعیف تدریجی آن.

پیمایش ملی «ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان» با تکرار در چهار مقطع زمانی (۱۳۷۹، ۱۳۸۲، ۱۳۹۴ و ۱۴۰۲)، فرصتی استثنایی را برای رصد تغییرات تدریجی و گاه شتابان در نگرش‌های ایرانیان فراهم کرده است. این گزارش، با تمرکز بر داده‌های مربوط به جامعه بازنشسته کشور، در پی ترسیم «نقشه تحول» ذهنی این نسل در طول نزدیک به دو دهه است که در بهمن ماه ۱۴۰۴ بر اساس گزارش کشوری موج چهارم پیمایش «ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان» و گزارش موسسه راهبردهای بازنشستگی صبا از سه موج اول این پیمایش تدوین شده است. در این گزارش روند تغییرات و تحولات ارزش‌ها و نگرش‌های بازنشستگان ایرانی در طول دوره‌های مختلف بررسی می‌شود و پنداشت‌ها و نظرگاه‌های آنان در این دوره‌ها مورد مقایسه قرار می‌گیرد.

ابعاد و متغیرهای منتخب این گزارش که تنها «از منظر بازنشستگان» و در مقایسه با کل جامعه، مورد مطالعه قرار گرفته است، دربرگیرنده وضعیت رضایت‌مندی، پنداشت از عدالت و نابرابری، ارزش‌های بنیادین، نگرش به حال و آینده، نگرش در حوزه سیاست، نگرش در حوزه امنیت، اعتماد، ارزیابی اخلاقی، هنجار وفاداری، هویت و مصرف کالاهای فرهنگی است.

البته در برخی متغیرها، به دلیل تفاوت در نوع پرسش یا گزینه‌های پاسخ، امکان مقایسه به‌طور کامل وجود نداشته، اما تلاش شده است مقایسه تقریبی در این حوزه‌ها صورت گیرد! در این گزارش نیز، همچون گزارش

۱. به‌عنوان مثال گاه تفاوت در پرسش به‌گونه‌ای بوده که نسبت پاسخ‌ها را در دوره‌های مختلف متفاوت کرده است؛ از نمونه‌های این‌گونه پرسش‌ها می‌توان به استفاده از رسانه اشاره کرد که در یک موج از پیمایش هرکدام از موارد به‌طور مستقل با گزینه‌های «بلی - خیر» مورد پرسش قرار گرفته و در موج دیگر در قالب بیشترین میزان استفاده مطرح شده است که حاصل جمع مقادیر آن ۱۰۰ بوده است.

«سیمای بازنشستگان در پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان»، طیف‌های پنج‌قسمتی و هفت‌قسمتی (اصلاً/خیلی کم تا خیلی زیاد/ کاملاً یا کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم) در طیف‌های سه‌بخشی تجمیع و دسته‌بندی شده‌اند!

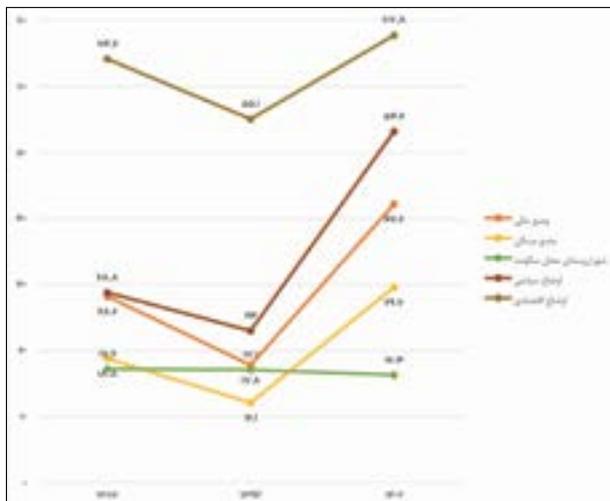
منابع:

- دفتر طرح‌های ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (۱۴۰۲)؛ پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، موج سوم، گزارش کشوری/ مدیر علمی طرح: صابر جعفری کافی آباد و سجاد یاهک، مجری طرح: قاسم زائری؛ پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- مؤسسه راهبردهای بازنشستگی صبا (۱۳۹۶)؛ روند تغییرات ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان بازنشسته برگرفته از گزارش‌های موج‌های سه‌گانه پیمایش «ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان»، نشرین قوامی، چاپ اول، شماره مسلسل ۲۲.

۱. «اصلاً» و «کاملاً» در سال ۷۹ جزء گزینه‌های پاسخ برخی پرسش‌ها بوده‌اند که برای امکان مقایسه بیشتر، در جداول حاوی آن‌ها، مقادیر «اصلاً» با «خیلی کم» و «کم» و مقادیر «کاملاً» با «زیاد» و «خیلی زیاد» تجمیع شده‌اند.

در این گزارش، وضعیت رضایت بازنشستگان ایرانی در پنج بعد کلان شامل وضع مالی، وضع مسکن، شهر یا روستای محل زندگی، اوضاع سیاسی و اوضاع اقتصادی مورد بررسی قرار گرفته است. مقایسه روند این ابعاد در چهار موج نظرسنجی (۱۳۸۲، ۱۳۹۴، ۱۴۰۲ و در برخی شاخص‌ها از ۱۳۷۹) تصویری واضح از تغییرات ناگهانی و بی‌سابقه به‌سوی نارضایتی گسترده در سال ۱۴۰۲ ارائه می‌دهد. مقایسه رضایت بازنشستگان در ابعاد پنج‌گانه طی حدود دو دهه نشان می‌دهد، رضایت از وضعیت مالی و اوضاع اقتصادی جامعه، از سال ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۲ طی دوره‌ای ۸ ساله کاهش شدیدی داشته است. در حوزه مسکن نیز شاهد کاهش رضایتمندی در بین بازنشستگان هستیم و اگرچه رضایت از محل سکونت در سال ۱۴۰۲ افزایش یافته است، اما میزان نارضایتی از اوضاع سیاسی در بین بازنشستگان و کل جمعیت افزایش قابل ملاحظه‌ای داشته است. داده‌ها حاکی از آن است که رضایتمندی بازنشستگان در سال ۱۴۰۲ در تمامی ابعاد اصلی زندگی به‌جز محل سکونت، با کاهش شدیدی مواجه شده است.

نمودار ۱- مقایسه ابعاد مختلف نارضایتی بازنشستگان از سال ۱۳۸۲ تا ۱۴۰۲ (درصد بازنشستگان ناراضی)

رضایت از وضع مالی

رضایت از وضع مالی در سال ۱۴۰۲ با پرسش مستقیم «میزان رضایت شما از وضع مالی خودتان در زندگی چقدر است؟» مورد سنجش قرار گرفته است. بر اساس داده‌های جدول شماره ۱، روند رضایت ایرانیان بازنشسته از وضع مالی در چهار مقطع نظرسنجی نشان‌دهنده تحولی چشمگیر و نگران‌کننده است. تا سال ۱۳۹۴، رضایت مالی بازنشستگان در مسیر نسبتاً پایداری قرار داشته است؛ اما این میزان از ۴۴٫۷ درصد رضایتمندی مالی در سال ۱۳۹۴ به ۲۲٫۴ درصد در سال ۱۴۰۲ رسیده است. روند کلی رضایت از وضع مالی در بین بازنشستگان و کل جامعه در سال ۱۴۰۲ بسیار مشابه است و هر دو گروه افزایش شدید نارضایتی را تجربه می‌کنند؛ به عبارت دیگر بحران اقتصادی به شکلی فراگیر بر همه اقشار تأثیر گذاشته است.

جدول شماره ۱- رضایت ایرانیان بازنشسته از وضع مالی

زیاد و خیلی زیاد/راضی				تا حدودی/بینابین				خیلی کم و کم/ناراضی				نگرش
۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	متغیر
۲۲٫۴	۴۴٫۷	۳۸٫۲	۴۷٫۸	۳۵٫۴	۳۷٫۴	۴۳٫۶	۲۵٫۹	۴۲٫۲	۱۷٫۸	۲۸٫۲	۲۶٫۳	بازنشسته
۲۳٫۴	۴۲٫۲	۴۴٫۳	۵۷٫۴	۳۵٫۴	۳۷٫۴	۳۶٫۳	۲۱٫۶	۴۱٫۱	۱۹٫۲	۱۹٫۴	۲۱٫۱	کل

رضایت از وضع مسکن

بر اساس داده‌های جدول شماره ۲، روند رضایت ایرانیان بازنشسته از وضع مسکن طی سال‌های ۸۲ تا ۹۴ تغییر چندانی نکرده و بازنشستگان از سطح رضایت نسبتاً بالایی برخوردار بوده‌اند (رضایت حدود ۶۰ درصد و نارضایتی زیر ۲۰ درصد)؛ اما نسبت بازنشستگانی که گفته‌اند از وضع مسکن خود رضایت (زیاد یا خیلی زیاد) دارند، از ۵۹٫۶ درصد در سال ۱۳۹۴ به ۵۲٫۸ درصد در سال ۱۴۰۲ رسیده است. یافته‌ها در سال ۱۴۰۲ حاکی از فاصله قابل توجه رضایت ذهنی بازنشستگان با عموم مردم از وضعیت مسکن است.

در مقابل ۵۲٫۸ درصد بازنشستگان که از وضع مسکن خود اظهار رضایت کرده‌اند، تنها ۳۷٫۷ درصد کل جامعه گفته‌اند از اوضاع مسکن خود رضایت (زیاد یا خیلی زیاد) دارند.

جدول شماره ۲- رضایت ایرانیان بازنشسته از وضع مسکن

زیاد و خیلی زیاد/راضی			تاحدودی/بینابین			خیلی کم و کم/ ناراضی			نگرش
									متغیر
۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	بازنشسته
۵۲٫۸	۵۹٫۶	۵۹٫۱	۱۷٫۲	۲۸٫۳	۲۲٫۱	۲۹٫۶	۱۲٫۱	۱۸٫۸	کل
۳۷٫۷	۵۰٫۶	۵۴٫۱	۲۱٫۳	۲۸٫۱	۱۹٫۱	۴۱	۱۹٫۶	۲۶٫۸	

رضایت از شهر / روستای محل زندگی

رضایت بازنشستگان در خصوص محل سکونتشان، اگرچه در سال ۹۴ نسبت به سال ۸۲ کاهش چشم‌گیری داشته است اما در سال ۱۴۰۲ شاهد میزان رضایتی تقریباً مشابه سال ۱۳۸۲ هستیم، به عبارت دیگر میزان رضایت از محل سکونت با یک دوره کاهشی مجدداً در سال ۱۴۰۲ افزایش یافته است. یافته‌های پیمایش سال ۱۴۰۲ نشان می‌دهد بازنشستگان در مقایسه به عموم مردم رضایت نسبی بیشتری از وضع محل زندگی خود دارند.

جدول شماره ۳- رضایت ایرانیان بازنشسته از شهر/ روستای محل زندگی

زیاد و خیلی زیاد/راضی			تاحدودی/بینابین			خیلی کم و کم/ ناراضی			نگرش
									متغیر
۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	بازنشسته
۶۹٫۱	۴۸٫۹	۷۱٫۷	۱۴٫۶	۳۳٫۹	۱۱٫۱	۱۶٫۳	۱۷٫۱	۱۷٫۲	کل
۵۵٫۹	۴۴٫۹	۷۲٫۴	۲۰	۳۷٫۲	۱۳٫۳	۲۴٫۲	۱۶٫۸	۱۴٫۳	

رضایت از اوضاع سیاسی

میزان ناراضی‌تی از اوضاع سیاسی در بین بازنشستگان از ۲۸,۸ درصد در سال ۱۳۸۲ به ۵۳,۲ درصد در سال ۱۴۰۲ رسیده است. در طیف بینابین نیز شاهد کاهش درصد پاسخ‌ها در سال ۱۴۰۲ هستیم که می‌تواند نشان‌دهنده خروج بخشی از پاسخگویان از این طیف و حرکت به سمت موضع‌گیری منفی باشد. نکته قابل‌توجه آن است که اگرچه میزان ناراضی‌تی از وضع سیاسی در بین بازنشستگان در سال ۱۳۸۲ فاصله قابل‌توجهی با عموم مردم داشته است (۳۷,۳ درصد کل جامعه در برابر ۲۸,۸ درصد بازنشستگان)، اما در سال ۱۴۰۲ ناراضی‌تی در میان بازنشستگان به سطحی هم‌تراز با کل جامعه رسیده است. (۵۵,۸ درصد کل جامعه و ۵۳,۲ درصد بازنشستگان).

جدول شماره ۴- رضایت ایرانیان بازنشسته از اوضاع سیاسی

نگرش	خیلی کم و کم / ناراضی			تا حدودی / بینابین			زیاد و خیلی زیاد / راضی		
	۱۳۸۲	۱۳۹۴	۱۴۰۲	۱۳۸۲	۱۳۹۴	۱۴۰۲	۱۳۸۲	۱۳۹۴	۱۴۰۲
متغیر	۲۸,۸	۲۳	۵۳,۲	۴۴,۴	۵۴,۱	۱۴,۶	۷۱,۷	۴۸,۹	۶۹,۱
بازنشسته	۲۸,۸	۲۳	۵۳,۲	۴۴,۴	۵۴,۱	۱۴,۶	۷۱,۷	۴۸,۹	۶۹,۱
کل	۳۷,۳	۲۶,۵	۵۵,۸	۴۷,۲	۵۲,۳	۲۰	۷۲,۴	۴۴,۹	۵۵,۹

رضایت از اوضاع اقتصادی

یافته‌های جدول شماره ۵ نشان‌دهنده بالا بودن ناراضی‌تی اقتصادی در میان بازنشستگان در تمام سال‌های مورد بررسی است، به‌رغم بهبود نسبی در میانه دوره (سال ۱۳۹۴)، ناراضی‌تی اقتصادی بازنشستگان در سال‌های اخیر تشدید شده است. در مقابل نگرش بینابینی در میان بازنشستگان در سال ۱۴۰۲ روند کاهشی دارد که می‌تواند نشان‌دهنده خروج بخشی از بازنشستگان از وضعیت میانه و حرکت به سمت ناراضی‌تی صریح باشد. در مقایسه با کل جمعیت الگوی نگرش اقتصادی بازنشستگان تا حد زیادی مشابه کل جامعه است در هر سه دوره میزان ناراضی‌تی اقتصادی بازنشستگان اندکی کمتر از کل جامعه

بوده است که حاکی از مواجه گسترده بازنشستگان همچون سایر اقشار جامعه با چالش‌های اقتصادی است.

جدول شماره ۵- رضایت ایرانیان بازنشسته از اوضاع اقتصادی

ز یاد و خیلی زیاد/راضی			تا حدودی/بینابین			خیلی کم و کم/ ناراضی			نگرش
									متغیر
۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	بازنشسته
۱۵,۶	۹,۳	۶,۱	۱۶,۶	۳۵,۶	۲۹,۶	۶۷,۸	۵۵,۱	۶۴,۲	
۱۳,۹	۶,۵	۴,۵	۱۷,۲	۳۵	۲۵	۶۹	۵۷,۳	۷۰,۵	کل

عدالت

پنداشت از جایگاه طبقاتی

جدول شماره ۶ به بررسی پنداشت بازنشستگان ایرانی از ساخت طبقاتی جامعه و نیز پنداشت آنان از جایگاه طبقاتی خود در چهار مقطع زمانی ۱۳۷۹، ۱۳۸۲، ۱۳۹۴ و ۱۴۰۲ می‌پردازد. یافته‌ها نشان می‌دهد اکثریت بازنشستگان، جامعه ایران را متشکل از طبقه متوسط و پایین می‌دانند و سهم طبقه بالا در پنداشت آنان بسیار اندک است. در تمام سال‌های مورد بررسی، سهم طبقه بالا از دید بازنشستگان همواره کمتر از ۳ درصد بوده و در سال ۱۴۰۲ به ۱/۷ درصد کاهش یافته است. طبقه متوسط در پنداشت بازنشستگان جایگاه غالب دارد. الگوی مشاهده شده در میان بازنشستگان تا حد زیادی در تشابه با کل جامعه است.

پنداشت از جایگاه طبقاتی خود فرد طی سال‌های ۷۹، ۹۴، ۱۴۰۲ نشان می‌دهد سهم بازنشستگی که خود را متعلق به طبقه متوسط می‌دانند روند افزایشی داشته است و در مقابل سهم بازنشستگی که خود را متعلق به طبقه پایین می‌دانند، کاهش یافته است. پنداشت تعلق به طبقه بالا نیز در تمامی سال‌ها بسیار ناچیز و کمتر از ۲ درصد بوده است. مقایسه با کل جامعه نشان می‌دهد که بازنشستگان، مشابه سایر افراد جامعه، عمدتاً خود را در طبقه متوسط جای می‌دهند.

روند تغییرات در خصوص هر دو متغیر فوق در طول سال‌های مورد مطالعه نسبتاً ناچیز بوده است که نشان می‌دهد پنداشت بازنشستگان از وضعیت طبقاتی خود و جامعه در این دوران دچار نوسان شدیدی نشده است.

جدول شماره ۶- پنداشت ایرانیان بازنشسته از ساخت طبقاتی جامعه و پنداشت از جایگاه طبقاتی خود

طبقه پایین				طبقه متوسط				طبقه بالا				نگرش	
۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	متغیر	کل
۳۰.۵	۳۵.۲	-	۳۶.۸	۶۸	۶۲.۸	-	۶۱.۹	۱.۵	۰.۹	-	۱.۴	بازنشسته	کل
۳۰.۹	۳۷.۴	۴۶.۷	۴۴.۷	۵۶.۷	۵۹.۹	۵۱	۵۲.۴	۲.۴	۲.۱	۲.۲	۲.۹	بازنشسته	کل
۴۲.۸	۳۸.۹	۵۴.۵	۴۹.۳	۵۵.۵	۵۸.۸	۴۳.۲	۴۸.۳	۱.۷	۲.۳	۲.۳	۲.۴	بازنشسته	کل
۱۴۰.۲	۱۳۹.۴	۱۳۸.۲	۱۳۷.۹	۱۴۰.۲	۱۳۹.۴	۱۳۸.۲	۱۳۷.۹	۱۴۰.۲	۱۳۹.۴	۱۳۸.۲	۱۳۷.۹	متغیر	کل

پنداشت از جایگاه اجتماعی

پنداشت از عدالت اجتماعی در سال‌های ۷۹، ۸۲ و ۹۴ با دو پرسش «پایمال شدن حق افراد بدون پول و پارتی» و «نرسیدن افراد عادی متخصص و مجرب به مقامات بالا» مورد بررسی قرار گرفته است در سال ۱۴۰۲ پنداشت از عدالت اجتماعی با سه پرسش «پایمال شدن حق افراد بدون پول و پارتی»، «اگر کسی سعی و تلاش کند حتماً به موفقیت اقتصادی دست می‌یابد» و «سه‌م‌بری بیشتر مستضعفان نسبت به ثروتمندان از منابع نفتی» سنجیده شده است که به دلیل تفاوت در سؤالات، روند تغییرات در پنداشت از عدالت اجتماعی صرفاً بر اساس سؤال مشترک در طی ۴ دوره؛ «پایمال شدن حق افراد بدون پول و پارتی» مورد بررسی قرار گرفته است.

در تمامی سال‌های مورد بررسی، اکثریت قاطع بازنشستگان با این گزاره که «حق افراد بدون پول و پارتی پایمال می‌شود» موافق یا کاملاً موافق بوده‌اند. اگرچه این باور در سال ۹۴ اندکی کاهش یافته است، اما در سال ۱۴۰۲ مجدداً افزایش پیدا کرده است. این رویکرد به بی‌عدالتی اجتماعی با میانگین کل جامعه نیز منطبق است که حاکی از این است که احساس بی‌عدالتی پدیده‌ای فراگیر و عام است.

جدول شماره ۷- پایمال شدن حق افراد بدون پول و پارتی از نظر بازنشستگان

طبقه پایین				طبقه متوسط				طبقه بالا				نگرش
۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	متغیر
۷۵،۷	۶۷،۸	۸۰،۶	۸۰،۶	۸،۱	۲۲،۷	۷،۱	۹،۵	۱۶،۲	۹،۵	۱۲،۳	۹،۹	بازنشسته
۷۵،۲	۶۸،۸	۸۱،۸	۸۲،۳	۹	۲۱،۴	۸،۵	۷	۱۵،۷	۹،۱	۹،۷	۱۰،۸	کل

پنداشت از جایگاه سیاسی

پنداشت از عدالت سیاسی طی سال‌های ۷۹، ۸۲، ۹۴ و ۱۴۰۲ با جمله «حکومت به همه مردم به یک چشم نگاه می‌کند» مورد سنجش قرار گرفته است و اگرچه میزان مخالفت بازنشستگان با آن در هر چهار دوره بالا بوده است، اما پنداشت از «عدالت سیاسی» در سال ۱۴۰۲ به پایین‌ترین سطح و بدبینانه‌ترین حالت در چهار موج نظرسنجی رسیده است؛ درصد بازنشستگانی که با گویه فوق مخالف هستند، از ۳۹.۳ درصد در ۱۳۹۴ به ۶۹.۶ درصد در ۱۴۰۲ جهش کرده است به این معنی که نزدیک به ۷۰ درصد بازنشستگان نظام سیاسی را ناعادلانه می‌دانند. درحالی که در کل جامعه نیز شاهد افزایش شدید بی‌اعتمادی هستیم، میزان این بی‌اعتمادی در بین بازنشستگان اندکی بیشتر است.

جدول شماره ۸- پنداشت ایرانیان بازنشسته از عدالت سیاسی

موافق و کاملاً موافق				نه موافق، نه مخالف/مردد				کاملاً مخالف و مخالف				نگرش
												متغیر
۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	
۲۵.۳	۳۰.۶	۳۱.۹	۳۴.۳	۵.۱	۳۰.۱	۱۶.۳	۱۶.۳	۶۹.۶	۳۹.۳	۵۱.۹	۴۹.۴	بازنشسته
۲۸.۳	۲۸.۲	۲۴	۳۲.۳	۵.۸	۳۰.۹	۱۳.۵	۱۷.۳	۶۵.۸	۴۰.۴	۶۲.۶	۵۰.۴	کل

پنداشت از عدالت قضایی

پنداشت از عدالت قضایی با میزان موافقت با دو گویه «امکان دست‌یابی به حق ضایع‌شده از طریق قانونی» و «قانون در مورد مردم و مسئولان یکسان اجرا می‌شود» در سال‌های ۷۹، ۸۲، ۹۴ و ۱۴۰۲ مورد بررسی قرار گرفته است. با تحلیل داده‌های دو جدول ۹ و ۱۰، پنداشت بازنشستگان از «عدالت قضایی» در سال ۱۴۰۲ نسبت به سال‌های قبل خصوصاً سال ۱۳۹۴ افزایش قابل توجهی یافته است که نشان‌دهنده تصویری عمیقاً منفی و حاکی از بی‌اعتمادی ساختاری است. از سوی دیگر گروه مرددین در سال ۱۴۰۲ کاهش چشمگیری را نشان می‌دهد، بدین معنی که ابهام بسیاری از پاسخگویان به قضاوت منفی تبدیل

شده است. روند و سطوح بی‌اعتمادی در بین بازنشستگان با میانگین کل جامعه هم‌خوانی دارد. این نشان می‌دهد بی‌اعتمادی به عدالت قضایی، یک باور عمومی و فراگیر است.

جدول شماره ۹- امکان دست‌یابی به حق ضایع شده از طرق قانونی از نظر بازنشستگان

زیاد و خیلی زیاد				تا حدودی / مردد				خیلی کم و کم				نگرش
												متغیر
۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	بازنشسته
۳۵،۷	۲۸	۱۸،۹	۴۶،۶	۱۳،۹	۴۳،۵	۴۲،۶	۱۹،۱	۵۰،۴	۲۸،۵	۳۸،۵	۳۴،۴	
۳۷،۷	۲۷،۳	۱۵،۱	۴۹،۱	۱۳،۶	۴۶،۲	۴۰،۸	۱۹،۷	۴۸،۸	۲۵،۶	۴۴،۱	۳۱،۱	کل

جدول شماره ۱۰- اجرای یکسان قانون در مورد مردم و مسئولان از نظر بازنشستگان

زیاد و خیلی زیاد				تا حدودی / مردد				خیلی کم و کم				نگرش
												متغیر
۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	بازنشسته
۲۰،۸	۲۶،۶	۱۰	۲۸،۵	۷،۳	۳۲،۱	۳۳،۸	۱۵،۵	۷۱،۹	۴۱،۲	۵۶،۳	۵۶	
۲۳،۴	۲۳،۸	۸،۳	۲۸،۳	۶،۹	۳۵،۲	۳۱،۳	۱۶،۲	۶۹،۷	۴۰	۶۰،۴	۵۵،۵	کل

پنداشت از عدالت قومی

پنداشت از وجود عدالت قومی در سال‌های ۷۹ و ۸۲ با میزان موافقت با پرسش «بعضی‌ها معتقدند حکومت در کشور ما به همه اقوام کشور (لر، کرد، بلوچ و ...) به یک چشم نگاه می‌کند، شما با این نظر موافقت یا مخالف»، در سال ۹۴ با میزان موافقت با جمله «حکومت بین قومیت‌های مختلف تبعیض و فرق قائل نمی‌شود» و در سال ۱۴۰۲ با پرسش «در ایران اقوام مختلف از حقوق برابر برخوردار هستند» مورد بررسی قرار گرفته است. تحلیل داده‌های جدول شماره ۱۱ نشان‌دهنده تغییری بنیادین و بسیار شدید در پنداشت بازنشستگان از «عدالت قومی» بین سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۴۰۲ است. پنداشت بازنشستگان به

وجود عدالت قومی از سال ۱۳۷۹ تا سال ۱۴۰۲ روند کاهشی داشته است. درصد بازنشستگانی که معتقدند تبعیض قومی وجود دارد، از ۲۸.۱ درصد در سال ۹۴ به ۶۳.۹ درصد در سال ۱۴۰۲ جهش کرده است. چنین روندی طی ۴ دوره در بین کل جمعیت نیز صادق است و احساس وجود بی‌عدالتی قومی در کل جامعه اندکی شدیدتر از بازنشستگان است.

جدول شماره ۱۱- پنداشت ایرانیان بازنشسته از عدالت قومی

زیاد و خیلی زیاد				تا حدودی / مردد				خیلی کم و کم				نگرش
												متغیر
۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	بازنشسته
۲۰.۸	۲۶.۶	۱۰	۲۸.۵	۵	۳۳.۲	۱۲	۱۶.۸	۶۳.۹	۲۸.۱	۳۵.۴	۱۶.۳	کل
۲۳.۴	۲۳.۸	۸.۳	۲۸.۳	۶.۹	۳۴.۳	۱۴.۱	۱۲.۷	۶۶.۲	۲۹.۵	۴۱	۲۱.۴	

▀ ابعاد مختلف عدالت از نظر بازنشستگان

در جدول شماره ۱۲ میزان موافقت بازنشستگان با وجود عدالت در ابعاد مختلف اجتماعی، سیاسی، قضایی و قومی طی سال‌های ۷۹، ۸۲، ۹۴ و ۱۴۰۲ استخراج شده است. باور به عدالت اجتماعی همواره در طی این ۴ دوره پایین بوده است و بیانگر این موضوع است که اکثریت قاطع بازنشستگان عدالت اجتماعی را محقق نمی‌بینند. اما این میزان در سال ۱۴۰۲ نسبت به سال ۱۳۹۴ حدود ۷ درصد افزایش یافته است.

باور به عدالت سیاسی نیز روندی نزولی داشته است و بر اساس داده‌ها افزایش بی‌اعتمادی سیاسی در بین بازنشستگان مشهود است. این میزان در سال ۱۴۰۲ نسبت به سال ۱۳۹۴ حدود ۵ درصد کاهش یافته است.

در بعد قضایی ادراک بازنشستگان نوسانات زیادی داشته است اما در سال ۱۴۰۲ در سطح ۲۸.۲ درصد قرار دارد که نشان‌گر اعتقاد حدود یک‌چهارم بازنشستگان به منصفانه بودن سیستم قضایی ایران است.

پنداشت از عدالت قومی روند پیوسته نزولی از سال ۱۳۷۹ تا ۱۴۰۲ را نشان می‌دهد، کاهش ۳۶ درصدی طی دوره ۲۳ ساله حاکی از تغییرات چشمگیر در ادراک بازنشستگان از عدالت قومی و گسترش باور به تبعیض قومی در میان آنان است.

جدول شماره ۱۲- پنداشت بازنشستگان در خصوص وجود ابعاد مختلف عدالت طی سال‌های ۸۲، ۷۹ و ۹۴

سال	۱۳۷۹	۱۳۸۲	۱۳۹۴	۱۴۰۲
ابعاد مختلف عدالت				
عدالت اجتماعی	۹،۹	۱۲،۳	۹،۵	۱۶،۲
عدالت سیاسی	۳۴،۳	۳۱،۹	۳۰،۶	۲۵،۳
عدالت قضایی	۳۷،۶	۱۴،۵	۲۷،۳	۲۸،۲
عدالت قومی	۶۶،۹	۵۲،۵	۳۸،۶	۳۱

وضع دین‌داری مردم

اغلب بازنشستگان، البته با نسبتی بیشتر از کل جمعیت، در سال‌های ۸۲، ۹۴ و ۱۴۰۲ به‌طور قاطع معتقد بوده‌اند که دین‌داری مردم در پنج سال پیش از آن تاریخ کمتر شده و تا پنج سال بعد از آن نیز کمتر خواهد شد و نسبت به آینده دین‌داری مردم بدبین هستند. این ارزیابی تقریباً با نظر کل جامعه هم‌خوان است و نشان‌دهنده عمومیت این باور در سطح ملی است. نکته درخور توجه بدبینی بیشتر بازنشستگان به آینده نسبت به کل جامعه است.

جدول شماره ۱۳- وضع دین‌داری مردم از نظر ایرانیان بازنشسته

نگرش			فرقی نکرده/ نخواهد کرد			کمتر شده/ خواهد شد			بیشتر شده/ خواهد شد		
			۱۳۸۲	۱۳۹۴	۱۴۰۲	۱۳۸۲	۱۳۹۴	۱۴۰۲	۱۳۸۲	۱۳۹۴	۱۴۰۲
بازنشسته	وضع فعلی نسبت به ۵ سال قبل	۲۰،۸	۱۳،۴	۸،۱	۶۳،۷	۶۳،۹	۸۲،۳	۱۵،۵	۲۲،۶	۹،۶	
	وضعیت در ۵ سال آینده	۲۰،۷	۱۳،۶	۸،۹	۶۵،۵	۶۰،۷	۸۱،۱	۱۳،۸	۲۵،۷	۱۰	
رکاب	وضع فعلی نسبت به ۵ سال قبل	۱۶،۵	۹،۷	۷	۶۹،۹	۶۶،۲	۸۵	۱۳،۶	۲۴	۸	
	وضعیت در ۵ سال آینده	۱۲،۸	۱۰،۲	۱۵،۲	۷۳،۷	۶۴،۸	۷۴،۷	۱۳،۵	۲۵	۱۰،۱	

وضع سیاسی مردم

ارزیابی بازنشستگان از «وضع سیاسی مردم» در سال ۱۴۰۲ نسبت به گذشته بدبینانه‌تر شده است، اما بازنشستگان در مقایسه با کل جامعه خوش‌بین‌ترند. در سال ۱۴۰۲، برای اولین بار اکثریت بازنشستگان (بیش از نیمی) معتقدند وضع سیاسی بدتر شده است. این افزایش ۳۴ درصدی نسبت به ۱۳۹۴ چرخش قابل‌توجهی در ادراک بازنشستگان را نشان می‌دهد. نکته مهم این است که این میزان بدبینی بازنشستگان از میانگین کل جامعه کمتر است. بدبینی بازنشستگان به آینده نیز غالب است و بیش از نیمی از آن‌ها پیش‌بینی می‌کنند وضع سیاسی در ۵ سال آینده بدتر خواهد شد، اما امیدواری به آینده در بین بازنشستگان به‌طور محسوس از کل جامعه بالاتر است.

جدول شماره ۱۴- وضع سیاسی مردم از نظر ایرانیان بازنشسته

بهبتر شده / خواهد شد			بدتر شده / خواهد شد			فرقی نکرده / نخواهد کرد			نگرش	
۲۹,۷	۲۹,۷	۱۹,۱	۵۳,۳	۱۹,۱	۲۹,۹	۳۱,۵	۵۱,۲	۵۱	وضع فعلی نسبت به ۵ سال قبل	بازنشسته
۳۳,۴	۳۳,۴	۲۵	۵۲,۷	۱۶,۷	۳۲,۳	۳۵,۴	۵۰	۴۲,۷	وضعیت در ۵ سال آینده	
۳۱,۴	۳۱,۴	۱۹,۱	۶۰,۲	۲۲,۲	۳۹	۲۱,۶	۴۶,۴	۴۱,۹	وضع فعلی نسبت به ۵ سال قبل	کل
۳۱,۴	۳۱,۴	۱۹	۵۵,۵	۲۲,۲	۴۴,۴	۲۸,۴	۴۶,۴	۳۶,۶	وضعیت در ۵ سال آینده	

وضع اخلاقی مردم

در خصوص وضعیت اخلاقی مردم، در سال‌های ۸۲، ۹۴ و ۱۴۰۲ اکثر بازنشستگان (نزدیک به ۷۰ درصد) بیان کرده‌اند که در پنج سال آینده صفات اخلاقی منفی بیشتر و صفات مثبت اخلاقی کمتر رواج خواهد یافت. این داده‌ها نشان‌دهنده بدبینی عمیق در میان بازنشستگان نسبت به آینده اخلاقی جامعه است. بازنشستگان نه تنها وضعیت کنونی اخلاقی را نامطلوب می‌دانند بلکه چشم‌انداز آینده را نیز تاریک می‌بینند.

جدول شماره ۱۵- وضع اخلاقی مردم از نظر ایرانیان بازنشسته

بیشتر خواهد شد			کمتر خواهد شد			فرقی نخواهد کرد			نگرش	
۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲		
-	۱۱,۳	۴,۵	-		۹,۷	-	۷۶,۵	۸۵,۷	رواج صفات اخلاقی منفی در ۵ سال آینده	بازنشسته
۷,۸	۱۶,۲	۱۲,۳	۶۲,۹	۶۷,۱	۶۹,۵	۱۵,۹	۱۶,۶	۱۸,۲	رواج صفات اخلاقی مثبت در ۵ سال آینده	
-	۱۱,۲	۶	-	۹,۴	۶,۶	-	۷۹,۴	۸۷,۴	رواج صفات اخلاقی منفی در ۵ سال آینده	کلی
۱۰	۱۵,۵	۱۲,۷	۷۱,۷	۷۱	۷۱,۵	۱۸,۳	۱۳,۵	۱۵,۷	رواج صفات اخلاقی مثبت در ۵ سال آینده	

پیگیری اخبار سیاسی

میزان پیگیری اخبار سیاسی کشور توسط بازنشستگان در سال ۱۴۰۲ نسبت به سال‌های ۸۲، ۷۹ و ۹۴ افزایش یافته است. یافته‌های سال ۱۴۰۲ حاکی از آن است که به‌طور کلی بازنشستگان نسبت به کل جمعیت علاقه بیشتری به پیگیری اخبار سیاسی دارند.

جدول شماره ۱۶- میزان پیگیری اخبار سیاسی کشور توسط بازنشستگان

زیرگروه: زیاد و خیلی زیاد / کاملاً				زیرگروه: تا حدودی / متوسط				زیرگروه: اصلاً / خیلی کم و کم				نگرش
												متغیر
۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	
۴۶،۶	۴۳،۳	۴۳،۸	۳۲،۲	۱۰،۵	۳۰	۳۴،۷	۳۲،۳	۴۲،۸	۲۶،۷	۲۱،۶	۳۵،۵	بازنشسته
۲۶،۴	۳۰،۴	۳۲،۴	۳۰،۵	۹،۱	۳۴،۱	۳۲،۹	۳۱،۴	۶۴،۵	۳۵،۶	۳۴،۸	۲۸،۱	کل

مشارکت سیاسی

تحلیل داده‌های جدول شماره ۱۸ نشان‌دهنده تغییری قابل‌توجه در تمایل به مشارکت انتخاباتی بازنشستگان بین سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۴۰۲ است. در سال‌های ۱۳۸۲ و به‌ویژه ۱۳۹۴، بازنشستگان اشتیاق زیادی برای مشارکت انتخاباتی داشته‌اند. در سال ۱۳۹۴، حدود ۸۲ درصد آنان قصد مشارکت در انتخابات ریاست‌جمهوری و ۸۱ درصد در انتخابات مجلس را داشته‌اند که از میانگین کل جامعه نیز بالاتر بوده است؛ اما در سال ۱۴۰۲ تمایل به مشارکت به‌شدت کاهش یافته است و به‌طور میانگین حدود ۳۰ درصد از انگیزه مشارکت در این قشر کاسته شده است. با این وجود، در مقایسه با کل کشور، بازنشستگان انگیزه مشارکت بیشتری در انتخابات دارند.

جدول شماره ۱۷- احتمال مشارکت بازنشستگان در انتخابات بعدی

نگرش			کم/خیر			تاحدودی/نمی‌دانم			زیاد/بله		
متغیر			۱۳۸۲	۱۳۹۴	۱۴۰۲	۱۳۸۲	۱۳۹۴	۱۴۰۲	۱۳۸۲	۱۳۹۴	۱۴۰۲
بازنشسته	انتخابات ریاست جمهوری	۲۱،۱	۶،۱	۳۶،۳	۱۲،۳	۱۱،۵	۱۰	۶۶،۷	۸۲،۳	۵۳،۶	
	انتخابات مجلس شورای اسلامی	۲۰،۶	۷	۳۸،۵	۱۳،۵	۱۱،۶	۹،۳	۶۵،۹	۸۱،۴	۵۲،۱	
کل	انتخابات ریاست جمهوری	۲۴،۱	۷،۱	۴۲،۴	۱۸	۱۳،۵	۱۱،۱	۵۷،۹	۷۹،۴	۴۳	
	انتخابات مجلس شورای اسلامی	۲۸،۸	۸،۴	۴۴،۹	۲۰	۱۵،۹	۱۰،۴	۵۱،۲	۷۵،۷	۴۰،۳	

▲ تأثیر سیاسی

یافته‌های پیمایش ۱۴۰۲ نشان می‌دهد ۴۴،۳ درصد بازنشستگان با گویه «حکومت برای رأی و نظر مردم اهمیت قائل است» مخالف یا کاملاً مخالف بوده‌اند. این میزان در سال ۱۳۹۴، ۲۱،۹ درصد بوده است که حاکی از کاهش باور به اثر گذاری سیاسی در میان بازنشستگان است. با این حال بازنشستگان در مقایسه با کل جمعیت بیشتر با این گویه اعلام موافقت کرده‌اند.

جدول شماره ۱۸- نظر بازنشستگان در خصوص تأثیر سیاسی

موافق و کاملاً موافق				نه موافق، نه مخالف / مردد				کاملاً مخالف و مخالف			نگرش
											متغیر
۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	بازنشسته	
۴۶،۱	۴۳،۵	۵۲،۱	۹،۵	۳۴،۶	۱۴،۵	۴۷،۶	۴۴،۳	۲۱،۹	۳۳،۳	کل	
۳۴،۶	۴۲،۳	۴۶،۷	۱۳	۳۴،۲	۱۸،۵	۲۰،۸	۵۱،۵	۲۳،۵	۳۴،۷		

▲ احساس آزادی سیاسی

احساس آزادی سیاسی در سال‌های ۸۲، ۹۴ و ۱۴۰۲ با میزان موافقت و مخالفت با جمله «مردم می‌ترسند از حکومت انتقاد کنند» مورد سنجش قرار گرفته است. این پرسش در سال ۷۹ به صورت «به نظر شما مردم در شرایط فعلی، تا چه اندازه می‌توانند بدون ترس و نگرانی از حکومت انتقاد کنند» طرح شده و گزینه‌های پاسخ شامل «اصلاً» و «خیلی کم» تا «خیلی زیاد» و «کاملاً» بوده است که تلاش شده است حتی‌المقدور با گزینه‌های سال‌های بعدی مطابقت داده شود.

تحلیل داده‌های جدول شماره ۱۹ نشان‌دهنده تحول چشمگیر و افزایش مداوم احساس ترس از انتقاد در میان بازنشستگان از سال ۱۳۷۹ تا ۱۴۰۲ است. روند در کل جامعه نیز مشابه اما شدیدتر است، به طوری که ۶۵ درصد کل مردم با این گزاره موافق‌اند. در مقایسه با کل جامعه احساس ترس در میان بازنشستگان کمی کمتر از میانگین کل جامعه (۵۹،۸ درصد) است.

جدول شماره ۱۹- نظر بازنشستگان در خصوص احساس آزادی سیاسی

موافق و کاملاً موافق				نه موافق، نه مخالف / مردد				کاملاً مخالف و مخالف				نگرش
												متغیر
۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	بازنشسته
۵۹،۸	۴۳،۲	۴۷،۵	۲۰،۴	۶،۸	۳۳،۱	۱۴،۴	۳۲	۳۳،۳	۲۳،۸	۲۸،۱	۴۷،۵	کل
۶۵	۴۵،۶	۵۸،۶	۲۳،۳	۷،۸	۳۳،۳	۱۱،۵	۲۸،۷	۲۷،۲	۲۱،۲	۲۹،۹	۴۸	

در موج‌های مختلف نظرسنجی، ابعاد اجتماعی، سیاسی، اخلاقی و اقتصادی امنیت بررسی شده و نقطه اشتراک این ابعاد در هر ۴ موج، بعد اخلاقی و اقتصادی بوده است. امنیت اخلاقی با پرسش «آبرو و حیثیت افراد در جامعه ما تا چه اندازه محترم شمرده می‌شود؟» و امنیت اقتصادی با پرسش «در شرایط فعلی مال و اموال مردم، در جامعه تا چه اندازه در امان است؟» مورد سنجش قرار گرفته است.

تحلیل داده‌های چهار موج (۱۳۷۹ تا ۱۴۰۲) در میان بازنشستگان نشان می‌دهد که احساس امنیت اقتصادی این گروه، برخلاف روند عمومی جامعه، الگوی متفاوتی دارد. در حالی که احساس ناامنی اقتصادی کل جامعه در ۱۴۰۲ به اوج خود رسیده (۵۴٫۸ درصد)، این رقم برای بازنشستگان ۳۵٫۵ درصد است که حتی از سطح سال ۱۳۷۹ نیز پایین‌تر است. همچنین، احساس امنیت اقتصادی (زیاد/خیلی زیاد) در میان بازنشستگان در ۱۴۰۲ به ۴۰ درصد رسیده که از سطح کل جامعه ۳۲٫۳ درصد به‌طور محسوسی بالاتر است. در مقابل، در بعد اخلاقی احساس ناامنی اخلاقی آنان در ۱۴۰۲ به ۴۹٫۴ درصد افزایش یافته و در عین حال، احساس امنیت اخلاقی آنان ۳۸٫۹ درصد است که از کل جامعه پایین‌تر است.

جدول شماره ۲۰- وضعیت ابعاد امنیت از نظر ایرانیان بازنشسته

متغیر	کاملاً مخالف و مخالف						کل		
	موافق و کاملاً موافق	مردد	نه مخالف/مردد	نه موافق، نه مخالف/مردد	نه موافق، نه مخالف	کاملاً موافق و مخالف			
امنیت اخلاقی	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	۱۴۰۲	۱۳۹۴	۱۳۸۲	۱۳۷۹	
	۳۸،۹	۳۷،۱	۳۸،۵	۴۸	۱۱،۶	۴۳،۳	۴۱،۴	۲۹،۲	۲۲،۸
امنیت اقتصادی	۴۰	۴۴	۳۳،۵	۲۸،۲	۱۴،۶	۳۸،۶	۳۸	۳۳،۸	۳۸
	۴۳،۴	۳۶،۷	۳۵،۱	۵۲	۱۰،۶	۴۳،۵	۳۸،۳	۲۷	۲۱،۱
کل	۳۳،۳	۴۱،۲	۳۸،۸	۲۸،۷	۱۱،۹	۴۰،۴	۳۷	۳۳،۷	۳۷،۵
							۱۸،۴	۵۴،۸	۳۴،۲

اعتماد به رسانه‌ها با پرسش از «میزان قابل اعتماد بودن اخبار هر کدام از منابع خبری» مورد بررسی قرار گرفته است. اگرچه طی سال‌های ۸۲، ۹۴ و ۱۴۰۲ چه از سوی بازنشستگان و چه از سوی کل جامعه، اعتماد بیشتری نسبت به رسانه‌های رسمی داخلی ابراز شده است و اعتماد به تلویزیون‌های ماهواره‌ای و اینترنت کاهش یافته است، اما در سال ۱۴۰۲ سطح اعتماد بازنشستگان به همه انواع رسانه‌ها به پایین‌ترین حد خود رسیده و احساس فراگیر بی‌اعتمادی به رسانه‌ای شکل گرفته است. این وضعیت با روند کلی احساس بی‌اعتمادی به رسانه‌ها در کل جامعه مشابه است، اما بی‌اعتمادی بازنشستگان به رسانه‌های داخلی اندکی کمتر از میانگین جامعه و بی‌اعتمادی آنان به رسانه‌های خارجی و مجازی از کل جامعه بیشتر است.

جدول شماره ۲۱- وضعیت اعتماد به رسانه‌ها از نظر بازنشستگان

نگرش	خیلی کم و کم			تا حدودی / متوسط			زیاد و خیلی زیاد			
	۱۳۸۲	۱۳۹۴	۱۴۰۲	۱۳۸۲	۱۳۹۴	۱۴۰۲	۱۳۸۲	۱۳۹۴	۱۴۰۲	
بازنشسته	رادیو و تلویزیون ایران	۲۲,۶	۱۶	۴۹,۵	۳۳,۹	۲۵,۳	۱۵,۳	۴۳,۵	۵۸,۶	۳۵,۱
	روزنامه‌ها و سایت‌های خبری داخلی / مطبوعات	۲۶	۲۲,۷	۶۹,۴	۴۶,۷	۳۶,۳	۱۹	۲۷,۲	۴۱	۲۱,۷
	تلویزیون‌های ماهواره‌ای	۶۱,۷	۶۹,۲	۷۸,۹	۲۲,۵	۲۳,۴	۱۱,۶	۱۵,۸	۷,۳	۹,۵
	اینترنت و شبکه‌های مجازی	۴۲,۵	۶۶,۱	۷۶,۴	۲۳,۶	۲۶,۱	۱۳,۳	۳۴	۷,۸	۱۰,۳
رت	رادیو و تلویزیون ایران	۲۲,۶	۱۷,۱	۵۷,۹	۳۳,۷	۲۸,۱	۱۵,۳	۱۵,۳	۵۴,۸	۲۶,۹
	روزنامه‌ها و سایت‌های خبری داخلی / مطبوعات	۳۱,۴	۲۵,۹	۶۳,۷	۴۵,۱	۳۷,۱	۱۷,۳	۱۷,۳	۳۶,۹	۱۸,۹
	تلویزیون‌های ماهواره‌ای	۵۰,۶	۶۳,۹	۷۸,۹	۲۴,۱	۲۴,۹	۱۱,۶	۱۱,۶	۱۱,۳	۹,۵
	اینترنت و شبکه‌های مجازی	۲۸,۲	۵۹,۷	۶۵,۹	۲۶,۳	۲۸,۳	۱۴,۹	۱۴,۹	۱۲	۱۹,۱

وفاداری ملی

نگرش نسبت به وفاداری ملی در دو بعد وفاداری مردم و وفاداری پاسخگو مورد ارزیابی قرار گرفته است.

پرسش سنجش وفاداری مردم در سال ۹۴ و ۱۴۰۲ به صورت «امیدواریم ایران دوباره جنگی را تجربه نکند، اما چنانچه جنگ ناخواسته‌ای بر کشور تحمیل شود و دولت از افراد بخواهد که داوطلبانه به جبهه بروند، فکر می‌کنید مردم تا چه اندازه به این دعوت پاسخ مثبت می‌دهند؟» و در سال‌های ۷۹ و ۸۲ به صورت «امیدواریم دوباره جنگی در این کشور اتفاق نیفتد، اما چنانچه در شرایط فعلی جنگ ناخواسته‌ای بر کشور تحمیل شود و دولت از افراد بخواهد که داوطلبانه به جبهه بروند، فکر می‌کنید مردم تا چه اندازه توقع دارند که شما به جبهه بروید؟» طرح شده است. تحلیل داده‌های چهار موج نظرسنجی (۱۳۷۹ تا ۱۴۰۲) نشان‌دهنده افت چشمگیر در احساس وفاداری ملی در میان بازنشستگان و کل جمعیت بین سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۴۰۲ است. در سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۴، اعتماد غالب به وفاداری مردم و خود پاسخگو وجود داشت، باین‌حال، این تصویر در سال ۱۴۰۲ به‌طور کامل دگرگون شده است. به‌عبارت‌دیگر، نزدیک به نیمی از بازنشستگان امروز معتقدند که مردم یا خودشان در صورت وقوع جنگ، احتمالاً پاسخ مثبتی نخواهند داد.

جدول شماره ۲۲- نگرش بازنشستگان در خصوص وفاداری ملی

نگرش	اصلاً/ خیلی کم و کم				تا حدودی/ متوسط				زیاد و خیلی زیاد/ کاملاً			
	۱۳۷۹	۱۳۸۲	۱۳۹۴	۱۴۰۲	۱۳۷۹	۱۳۸۲	۱۳۹۴	۱۴۰۲	۱۳۷۹	۱۳۸۲	۱۳۹۴	۱۴۰۲
بازنشسته	وفاداری مردم	۱۷,۲	۲۴	۱۵,۲	۴۹,۶	۱۷,۳	۱۹,۵	۲۵,۳	۶,۲	۶۵,۵	۵۶,۵	۵۹,۴
	وفاداری پاسخگو	۲۵,۹	۲۵,۴	۱۴,۲	۴۷,۳	۱۸,۸	۱۸,۳	۲۰,۷	۵,۹	۵۵,۴	۵۶,۲	۶۵
ط	وفاداری مردم	۱۴,۸	۲۵,۴	۱۷	۵۱,۶	۱۸,۵	۲۲	۲۸	۶,۹	۶۶,۷	۵۲,۷	۵۴,۹
	وفاداری پاسخگو	۲۵,۷	۳۴,۹	۱۴,۶	۵۱,۳	۲۰,۸	۲۱,۶	۲۳,۸	۶	۵۳,۶	۴۳,۵	۶۱,۷

▲ وفاداری ملی

در تمامی چهار موج نظرسنجی، اکثریت قریب به اتفاق بازنشستگان (از ۹۲ درصد تا ۹۷ درصد) احساس هویت ملی خود را در سطح زیاد یا خیلی زیاد گزارش کرده‌اند. این رقم در سال ۱۴۰۲ نیز ۸۱,۶ درصد است که حاکی از پایه هویتی محکم و مقاوم در این نسل است، باین‌حال، روند سال ۱۴۰۲ نسبت به سال‌های قبل ناگهان تغییر و دچار افت ۱۰ درصدی شده است. در طرف مقابل کسانی که هویت ملی خود را کم یا خیلی کم ارزیابی می‌کنند، از سطح ناچیز ۲ تا ۳ درصد به ۷,۶ درصد افزایش یافته و حدوداً ۳ برابر شده‌اند. در مقایسه با کل جامعه، بازنشستگان حس هویت قوی‌ای دارند اگرچه سرعت و شدت کاهش حس هویت ملی در بین بازنشستگان بیشتر از کل جامعه است.

جدول شماره ۲۳- هویت ملی از منظر بازنشستگان

نگرش	کاملاً مخالف و مخالف				نه موافق، نه مخالف/ مردم				موافق و کاملاً موافق			
	۱۳۷۹	۱۳۸۲	۱۳۹۴	۱۴۰۲	۱۳۷۹	۱۳۸۲	۱۳۹۴	۱۴۰۲	۱۳۷۹	۱۳۸۲	۱۳۹۴	۱۴۰۲
بازنشسته	۳,۲	۲,۸	۲,۳	۷,۶	۴,۵	۰,۶	۵,۹	۱,۷	۹۲,۳	۹۶,۶	۹۱,۷	۸۱,۶
کل	۴,۹	۴,۴	۳,۳	۱۳,۵	۸,۲	۶,۲	۱۰,۳	۳,۵	۸۶,۸	۸۹,۵	۸۶,۴	۸۳

تحلیل روندهای چهارگانه پیمایش «ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان» نشان می‌دهد که تحولات ذهنی و نگرشی بازنشستگان ایرانی طی دو دهه گذشته، از یک وضعیت نسبتاً پایدار به سمت نوعی ناپایداری ادراکی و افزایش بدبینی ساختاری حرکت کرده است. این تحول نه به صورت خطی، بلکه با جهشی محسوس در فاصله سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۲ رخ داده و بیانگر ورود این گروه به مرحله‌ای جدید از تجربه اجتماعی است.

در حوزه رضایت‌مندی، داده‌ها نشان می‌دهد که بازنشستگان تا پیش از سال ۱۳۹۴ از سطحی نسبتاً متعادل از رضایت در ابعاد مختلف زندگی برخوردار بوده‌اند، اما در سال ۱۴۰۲ با کاهش شدید رضایت در اغلب ابعاد مواجه شده‌اند. این کاهش به‌ویژه در حوزه‌های مالی، اقتصادی و سیاسی چشمگیر است و نشان‌دهنده تأثیر مستقیم شرایط کلان اقتصادی و سیاسی بر کیفیت زندگی ادراک شده این گروه است. تنها استثنا در این میان، رضایت از محل سکونت است که نسبتاً پایدار باقی مانده و حتی تا حدی بهبود یافته است؛ امری که می‌تواند به تثبیت مکانی و کاهش تحرک این گروه نسبت داده شود. در مجموع، الگوی رضایت‌مندی بازنشستگان در سال ۱۴۰۲ به الگوی کل جامعه نزدیک شده و نشان‌دهنده فراگیری بحران رضایت در سطح ملی است.

در بعد عدالت، یافته‌ها حاکی از شکل‌گیری و تثبیت نوعی ادراک گسترده از بی‌عدالتی در میان بازنشستگان است. اکثریت قاطع آنان در تمام دوره‌ها معتقد بوده‌اند که دستیابی به حقوق بدون برخورداری از منابع غیررسمی (پول و پارتی) دشوار است. این باور در سال ۱۴۰۲ مجدداً تقویت شده و در کنار آن، بی‌اعتمادی به عدالت سیاسی، قضایی و قومی نیز به شدت افزایش یافته است. به‌ویژه در حوزه عدالت سیاسی، جهش منفی چشمگیری مشاهده می‌شود، به‌گونه‌ای که اکثریت بازنشستگان در سال ۱۴۰۲ نظام سیاسی را ناعادلانه ارزیابی می‌کنند. همچنین، افزایش محسوس ادراک تبعیض قومی نشان‌دهنده تعمیق شکاف‌های ادراکی در سطح جامعه است. این مجموعه یافته‌ها حاکی از شکل‌گیری نوعی «بی‌اعتمادی ساختاری» است که نه محدود به یک حوزه

خاص، بلکه در سطوح مختلف نظام اجتماعی گسترش یافته است.

در حوزه پنداشت طبقاتی، برخلاف سایر ابعاد، تغییرات چشمگیر مشاهده نمی‌شود. اکثریت بازنشستگان همچنان خود و جامعه را در طبقه متوسط و پایین تعریف می‌کنند و سهم طبقه بالا در ادراک آنان بسیار ناچیز باقی مانده است. این ثبات نسبی، در کنار افزایش نارضایتی اقتصادی، نشان می‌دهد که تغییرات در ادراک عدالت و رضایت‌مندی الزاماً با تغییر در خودتعریفی طبقاتی همراه نبوده است. به بیان دیگر، بازنشستگان بدون تغییر جدی در موقعیت ادراکی خود، احساس فشار و بی‌عدالتی بیشتری را تجربه می‌کنند.

در بعد نگرش به حال و آینده، الگوی غالب، افزایش بدبینی است. بازنشستگان به‌طور فزاینده‌ای معتقدند که وضعیت‌های اجتماعی، به‌ویژه در حوزه دین‌داری و سیاست، در حال افول است و این روند در آینده نیز ادامه خواهد داشت. باین‌حال، در مقایسه با کل جامعه، سطحی از خوش‌بینی نسبی نسبت به آینده در میان بازنشستگان باقی مانده است. این دوگانگی میان بدبینی غالب و امید نسبی، نشان‌دهنده نوعی وضعیت ذهنی پیچیده است که در آن ناامیدی تجربی با بقای حداقلی از امید همراه است.

در مجموع، می‌توان گفت که مهم‌ترین ویژگی تحول نگرشی بازنشستگان در این دوره، گذار از «تعادل نسبی» به «نااطمینانی و بی‌اعتمادی فراگیر» است. این گذار نه‌تنها در کاهش رضایت‌مندی، بلکه در تضعیف اعتماد به سازوکارهای عدالت، افزایش ادراک تبعیض و گسترش بدبینی نسبت به آینده قابل‌مشاهده است. هم‌زمان، هم‌گرایی قابل‌توجهی میان نگرش‌های بازنشستگان و کل جامعه شکل گرفته که نشان می‌دهد این تحولات ماهیتی ساختاری و فراگیر دارند و محدود به یک گروه خاص نیستند.

از منظر تحلیلی، این یافته‌ها را می‌توان نشانه‌ای از فرسایش سرمایه اجتماعی، تضعیف اعتماد نهادی و گسترش احساس بی‌عدالتی در سطح جامعه دانست؛ روندی که در صورت تداوم، می‌تواند پیامدهای مهمی برای انسجام اجتماعی، مشارکت مدنی و ثبات اجتماعی به همراه داشته باشد.